

autor opowiada się za „chronologią junkcyjną”, gdzie trzeba zostawić poszczególnym datom pewien wachlarz czasowy. Określenie: „chronologia junkcyjna” zwraca uwagę na konieczność łączenia spraw, wydarzeń z życia Pawła w zależności od przyjętych hipotetycznie dat wyjściowych („iunctim – łącznie, to co łączy sprawy”, por. W. K o p a l i ń s k i, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Warszawa 1967, s. 346). Tabela ukazująca chronologię wydarzeń z życia Pawła, niestety, nie pokrywa się z datacją Listów, dla której autor przyjął inne hipotezy, prezentowane również przez prof. Joachima Gnilkę, w cytowanej już książce (s. 433 nn.). Szkoda, że H. Langkammer nie zwrócił wyraźniej na to uwagi, ponieważ to małe niedopatrzenie zaskakuje czytelnika porównującego obydwie tabele.

Niemniej jednak monografię H. Langkammera o Apostole Pawle i jego dziele uznać należy za nadzwyczaj potrzebną i udaną. Jest to chwalebne ukoronowanie wieloletnich dogłębnych badań uzasadnionych prezentacją również najnowszej literatury fachowej na ten temat.

Z przedstawionego przeglądu bibliograficznego wynika, że w literaturze polskiej i zagranicznej nie ma tak dogłębnej i nowocześnie opracowanej monografii o św. Pawle. Dlatego ojcu prof. Hugolinowi Langkammerowi, który dzieła tego dokonał w roku jubileuszu 70-lecia swego życia, należą się gorące i serdeczne gratulacje.

Ks. Józef Kozyra

Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne 2003, t. 36, z. 2, s. 544–546

ŻYCIE RELIGIJNE W BIBLII, red. G. Witaszek, RW KUL, Lublin 1999, 360 s.

Pozycja ta jest kontynuacją wydanego dwa lata wcześniej *Życia społecznego w Biblii*, którego redaktorem był również G. Witaszek. Nawiązuje ona, jak poprzednia, do sztandarowego dzieła dotyczącego instytucji Starego Testamentu, czyli *Les institutions de L'Ancien Testament* Rolanda de Vaux. Z tego właśnie dzieła został zaczerpnięty układ kolejnych tematów, poszerzony o opracowania: o Arce Przymierza i ołtarzach izraelskich. O inspiracji dziełem R. de Vaux świadczy także fakt, że większość autorów podaje to właśnie dzieło w krótkiej bibliografii zamieszczonej w zakończeniu ich opracowania.

Jak mówi sam tytuł, pozycja ta zajmuje się sprawą instytucji religijnych, z którymi można spotkać się na kartach Pisma Świętego. Instytucje religijne to wszystko to, co dotyka religii, kultu, czyli miejsca związane ze sprawowaniem kultu, ofiary (ich rodzaje, forma, czas składania), a także osoby sprawujące kult. Omawiana pozycja zajmuje się głównie instytucjami obecnymi w czasach Starego Testamentu, ale można w niej też znaleźć sporo odniesień do osoby Jezusa Chrystusa oraz czasów Nowego Testamentu. Całe opracowanie podzielone jest na cztery duże części: I. Miejsca kultu, II. Osoby poświęcone służbie Bożej, III. Akty kultu, IV. Czasy święte. Natomiast każda część podzielona jest na rozdziały

będące osobnymi opracowaniami. Taki układ ułatwia poszukiwanie interesujących czytelnika instytucji.

Pierwszą część traktującą o miejscach kultu rozpoczyna opracowanie ks. B. Ponizego o pierwszych sanktuariach Izraela. Autor omawia je, przechodząc od sanktuariów z czasów patriarchów, dalej opisuje Namiot Spotkania na pustyni i dochodzi ostatecznie do sanktuariów na ziemi izraelskiej przed budową świątyni. Następne opracowanie, ks. A. Mozgola, omawia kwestie dotyczące Arki Przymierza. Omówione zostały w nim kwestie dotyczące terminologii, paralel pozabiblijnych, dziejów i teologii Arki Przymierza, a także jej związków z Nowym Testamentem. Kolejne trzy opracowania tworzą pewną całość dotyczącą świątyni jerozolimskiej. Najpierw ks. A. Tronina wprowadza nas w znaczenie świątyni na starożytnym Bliskim Wschodzie. Stara się pokazać, jaka była rola świątyni w Egipcie i Mezopotamii oraz jej znaczenie dla Hetytów, mieszkańców Syrii i Palestyny. Następnie U. Szwarc zaznajamia nas z samą świątynią jerozolimską (jej położenie, historię oraz wyposażenie). Ten tryptyk dotyczący świątyni jerozolimskiej kończy opracowanie ks. G. Witaszka, dotyczące teologii świątyni. W tym opracowaniu nie ogranicza się on do świątyni jerozolimskiej, ale ukazuje osobę Jezusa Chrystusa jako nową Świątynię niebiańską oraz Kościół jako świątynię duchową. Następne opracowanie tego samego autora odnosi się do centralizacji kultu. Część dotyczącą miejsc kultu kończy opracowanie ks. S. Szymika na temat różnych typów ołtarzy, z jakimi możemy spotkać się w historii Izraela, tak więc od ołtarzy polowych, przez ołtarze Namiotu Spotkania do ołtarzy świątyni jerozolimskiej.

W drugiej części zajmującej się osobami poświęconymi służbie Bożej znajdują się cztery opracowania, z których pierwsze dwa dotyczą problematyki kapłaństwa w Biblii, natomiast dwa następne przedstawiają kapłaństwo na tle historii Izraela. Rozpoczyna tę część opracowanie H. Langkammera o kapłaństwie i kapłanach Starego Przymierza. Autor przechodzi od terminologii dotyczącej kapłaństwa, przez zadania i przepisy odnoszące się do kapłanów Starego Testamentu, aż do idei kapłaństwa powszechnego. Następnie ks. R. Rubinkiewicz pisze o lewitach na tle historii Izraela. Historia ta obejmuje czas od wędrówki przez pustynię Synaj, następnie epoki podboju Kanaanu i sędziów, aż do czasów monarchii. W kolejnym opracowaniu ks. A. Tronina przedstawia kapłaństwo w Jerozolimie w okresie monarchii. Zamyka tę część opracowanie R. Sikory o kapłaństwie po niewoli babilońskiej.

Część trzecia, mówiąca o aktach kultu, najbardziej szczegółowo zajmuje się ofiarami. W pierwszym opracowaniu tej części R. Sikora ukazuje rytuał składania ofiar w Starym Testamencie, omawiając po kolei ofiary, które były składane w świątyni jerozolimskiej (ofiara całopalna, ofiary biesiadne, ofiary ekspiacyjne, ofiara mincha oraz chleby ofiarne i ofiary kadzielne). Następnie A. Kondracki rozpatruje pochodzenie i szczególny charakter rytuału ofiarniczego Izraela. Dokonuje tego między innymi przez pokazanie różnic i podobieństw z rytuałami ofiarniczymi ludów sąsiednich (mieszkańców Mezopotamii, Arabów, Kananeczyków, Greków). W kolejnym opracowaniu H. Langkammer ukazuje znaczenie religijne ofiary w Izraelu. W swoim opracowaniu dochodzi do Eucharystii, którą ukazuje jako najdoskonalszą ofiarę łączącą Stare Przymierze z Nowym. Zamyka tę część opracowanie B. Ponizego, dotyczące drugorzędnych aktów kultu, takich jak: modlitwa liturgiczna, ryty oczyszczenia oraz konsekracji, przysięgi, posty i daniny.

Ostatnia, czwarta część dotyczy czasów świętych. Rozpoczyna tę część opracowanie R. Rubinkiewicza o starożytnych kalendarzach Bliskiego Wschodu. Następnie S. Bielecki zajmuje się starotestamentalnymi kalendarzami liturgicznymi. Opracowanie H. Witczyka najpierw omawia codzienną służbę Bożą sprawowaną w świątyni jerozolimskiej, a następnie dni święte: szabat i nów księżyca oraz czasy święte: rok szabatowy i rok jubileuszowy. Następne dwa opracowania omawiają poszczególne święta obchodzone przez Izraelitów opisane w Biblii. Najpierw A. Paciorek omawia najstarsze święta w Izraelu (Pascha, Massot, Święto Tygodni i Święto Namiotów). Natomiast zamykające tę część opracowanie S. Szymika dotyczy późniejszych świąt żydowskich (Dzień Pojednania, Poświęcenie Świątyni oraz Święto Losów).

Poziom naukowy poszczególnych opracowań jest różny. Większość z nich jest na bardzo wysokim poziomie. Artykuły napisane są w sposób przystępny, zrozumiały dla szerszego kręgu odbiorców. Dzieło to jest cennym przyczynkiem do rozpowszechniania i popularyzacji wiedzy o instytucjach Starego Testamentu, tak potrzebnej dzisiaj, gdy coraz więcej osób interesuje się Pismem Świętym. Dzięki tej pozycji łatwiej można zrozumieć realia i sposób sprawowania ofiar starotestamentalnych, a to w dalszej kolejności prowadzi do lepszego zrozumienia ofiary Jezusa Chrystusa.

Poziom edytorski tej pozycji jest dobry. Dobrej jakości papier i wyraźny druk ułatwiają lekturę tego wartościowego dzieła. A już sama okładka, która ukazuje ofiarę Noego (fragment fresku Michała Anioła z Kaplicy Sykstyńskiej), wprowadza w tematykę tego dzieła i zachęca do lektury.

Ks. Maciej Basiuk

Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne 2003, t. 36, z. 2, s. 546–549

Mariusz Rosik, KU RADYKALIZMOWI EWANGELII. STUDIUM NAD WSPÓLNYMI LOGIAMI JEZUSA W EWANGELIACH WEDŁUG ŚW. MATEUSZA I ŚW. MARKA, Wrocław 2000, 188 s.

Autora interesują tylko te logia, które występują w dwóch pierwszych ewangeliiach kanonicznych, a których brak w Łk i J. Takie sprecyzowanie zagadnienia zwraca uwagę na szersze tło poruszanego w książce zagadnienia. Autor zestawia z sobą te teksty kanoniczne, które – według dość powszechnie przyjmowanej dziś hipotezy dwóch źródeł – wywodzą się z tradycji znanej Mateuszowi i Markowi, nie zajmuje się natomiast tymi logiami, które – zgodnie z ową hipotezą – pochodzą ze źródła mów Pańskich (czyli ze źródła Q), a które są obecne u Mt i Łk. Wyniki badań autora, zamieszczone w niniejszej pracy, potwierdzają hipotezę dwóch źródeł, choć, jak on sam zastrzega, nie wystarczą do jej obrony.

Książka składa się z czterech rozdziałów. Pierwszy z nich, zatytułowany „Relacja Mt – Mk w świetle współczesnych badań”, przedstawia dzisiejszy stan badań nad problemem synoptycznym. W kolejnym rozdziale „Logia Jezusa wspólne dwóm pierwszym ewangeliiom – charakterystyka literacka i analiza egzegetycz-